

JAROSŁAW BODZEK <https://orcid.org/0000-0002-4272-4117>

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński
jaroslaw.bodzek@uj.edu.pl

WŁODZIMIERZ KISZA

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego
w.kisza@uj.edu.pl

Znalezisko olbjijskiego „asa” w Ostrohladowiczach na Białorusi¹

ABSTRACT

Finding of an Olbian “as” in Ostrohladowich, Belarus

A cast bronze coin belonging to the 2nd series of the Olbian “asses,” dated to the second half of the 5th century BC, is included in the collections of the Jagiellonian University Museum. The coin was probably added to the university collection in 1871, as a gift of Baron Edward Rastawiecki (1805–1874) for the archaeological unit. According to the donor, the “as” was found during the excavation of a barrow in the village of Ostrohladowich in Minsk province – currently Astrahłady/Astrahliady/Ostrogliade (Belarusian Астраглядды, Russian Остроглядды) in Belarus in the Gomel region, in the Brahlin district. In the first millennium BC this area was occupied by the Miłograd culture. Finds of coins produced in Olbia, in particular the Olbian “asses,” have not been recorded outside the Black Sea region until recently. In recent years, however, finds of early Olbian coins (known as “dolphins” and “asses”) have been recorded in the forest-steppe zone. These new discoveries give credence to the finding of the “as” from Ostrohladowich. The coin arrived in the area of the Miłograd culture probably via the Scythians.

¹ Autorzy pragną złożyć serdeczne podziękowania dr. Kirylo Myzginowi z Uniwersytetu Warszawskiego oraz Georgijowi Beidinowi za pomoc w uzyskaniu niepublikowanych materiałów dotyczących znalezisk monet Olbii na terenie Ukrainy i cenne uwagi dotyczące tematyki artykułu. Serdecznie dziękują również panu Witalowi Sidarowiczowi z Państwowego Uniwersytetu Białoruskiego w Mińsku oraz pani Annie Timofiejenko z Instytutu Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi za informacje dotyczące archeologii rejonu brahińskiego i kwestii znalezisk monetarnych na Białorusi. Wszystkie błędy i niedociągnięcia pozostają naszym udziałem.

Keywords: Ostrohladovich, Edward Rastawiecki, Jagiellonian University Museum, Olbia, Scythians, Miłograd culture

Słowa kluczowe: Ostrohladowicze, Edward Rastawiecki, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Olbia, Scytowie, kultura miłogradzka

W zbiorach numizmatycznych Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie – najstarszej, istniejącej od XVI wieku publicznej kolekcji w Polsce – wśród innych starożytnych monet jest przechowywany duży, odlewany „as” wyprodukowany w Olbii, greckiej kolonii położonej na północnym wybrzeżu Morza Czarnego w pobliżu ujść rzek Bohu i Dniepru². Do zbiorów uniwersyteckich moneta trafiła najprawdopodobniej w 1871 roku, a na pewno przed 1872 rokiem, jako dar znanego kolekcjonera i mecenasa sztuki barona Edwarda Rastawieckiego (1805–1874) dla Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W księdze inwentarzowej Gabinetu „as” został odnotowany pod pozycją 1029 jako: *Moneta olbijska bronz. zn. w Ostroladowiczach w gub. Mińskiej*. W rubryce „dawca” wpisany jest: *Edw. Rastawiecki* (il. 1). W pomocniczym inwentarzu kartkowym moneta została określona jako: *Medalion bronzowy – przedstawia twarz ludzką, z późniejszymi zapewne uzupełnieniami ołówkiem: Gorgony ... Rastawieckiego* (il. 2). Wpis z księgi inwentarzowej Gabinetu został powtórzony w 1 tomie Inwentarza Muzeum Uniwersyteckiego pod pozycją 4 jako *Moneta br. Olbijska. znal. w Ostroladowiczach gub. miń.* Jako ofiarodawca został wymieniony *E. bar. Rastawiecki*. Wraz ze wzmiankowaną monetą Rastawiecki przekazał w tym samym czasie do zbiorów Gabinetu Archeologicznego jeszcze kilkanaście drobnych, brązowych zabytków archeologicznych, zapisanych w księdze inwentarzowej pod pozycjami 1009–1925 i 1027–1928. Zabytki te, zgodnie z wpisem w rubryce „Uwagi”, zostały przekazane do Zakładu Prehistorii Uniwersytetu Jagiellońskiego, co nastąpiło zapewne w okresie międzywojennym lub wcześniej³. O ile nazwisko ofiarodawcy nie budzi tutaj żadnych wątpliwości, o tyle samo miejsce znalezienia monety – jakkolwiek wpis w księdze inwentarzowej Gabinetu określa je dość precyzyjnie – wymaga kilku uściśleń. Analizując mapy, historię województw kijowskiego i mińskiego oraz późniejszych guberni mińskiej i kijowskiej wraz pewnymi korektami granic, można z bardzo dużym prawdopodobieństwem ustalić, że podana w inwentarzu Gabinetu Archeologicznego nazwa miejsca znaleziska – Ostroladowicze w guberni mińskiej jest tożsama z miejscowością Ostrohladowicze (Ostrohlady) – współczesne Astrahlady/Astrahliady/Ostrogliady (białor. *Астрагляды*, ros. *Острогляды*) na Białorusi w obwodzie homelskim, rejon brahiński⁴. Są one położone pomiędzy Chojnikami a Brahiniem,

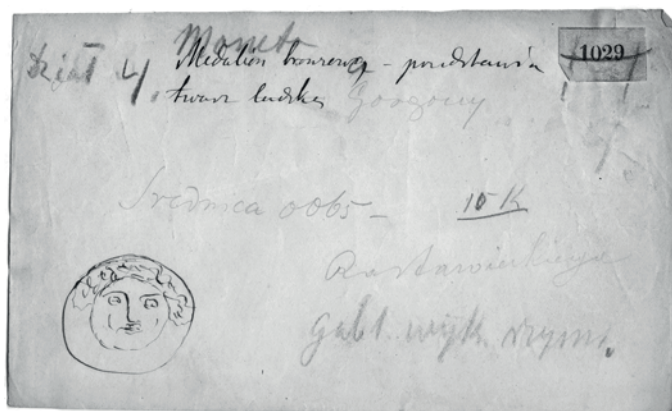
² Nr inw. 4/N; nr inw. działowego 315/VI; na temat historii kolekcji numizmatycznych w Uniwersytecie Jagiellońskim *vide* W. Kisza, *Zarys historii kolekcji numizmatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Opuscula Musealia” 1986, z. 1, s. 49–59; *idem*, *Monety w zbiorach Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego [w:] 100-lecie Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie*, Kraków 1988, s. 61–83.

³ Prawdopodobnie w 1931 roku, *cf.* M. Woźny, K. Dziegielewski, *150 years of the Jagiellonian University Archaeological Cabinet. Past and present*, „Recherches Archéologiques” 2018, NS nr 9, s. 195.

⁴ 51°47'8.94"N, 30°8'31.89"E. Według informacji w Wikipedii i podanego tam odnośnika wieś Astrahlady została zlikwidowana w 2008 roku.

Numer bieżący	Inne oznaczenia na przedmiotach będących	PRZEDMIOT	DAWCA	Data	Okazanie	UWAGA
1025		Srebra brązowa en. pod. Polna	Dr. P. Bartoszek	2		N. i. w. 10096 en. 1026. przedmiot z datą 1026. 1026
1026		Srebra	Dr. P. Bartoszek			
1027		Włoskich słowacka brązowa	Dr. P. Bartoszek			M. i. w. 10097 M. 1028. przedmiot z datą 1028. 1028
1028		Przewodnik brązowy	Dr. P. Bartoszek			
1029	4.	Medal obywatelski w Ostroladzie wzrost w gab. Karskiej	Dr. P. Bartoszek	5		III
1030		Medal brązowy z napisem	Dr. P. Bartoszek			
1031		Medal brązowy	Dr. P. Bartoszek			
1032		Medal brązowy z napisem	Dr. P. Bartoszek			
1033		Medal brązowy z napisem	Dr. P. Bartoszek			

II. 1. Wpis w inwentarzu Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, ok. 1871 roku. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fot. G. Zygier

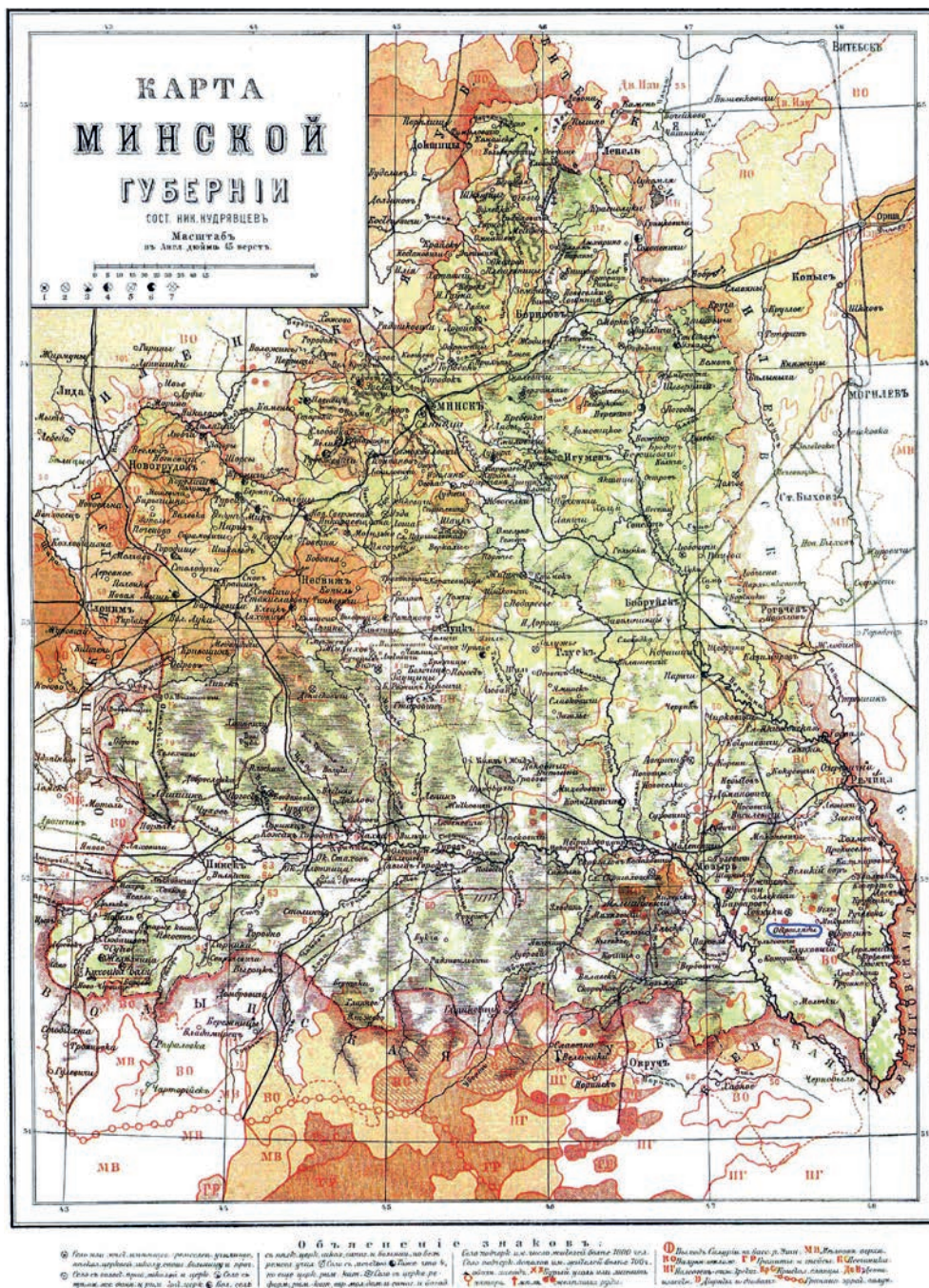
II. 2. Inwentarz kartkowy Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego dotyczący pozycji inwentarzowej 1029. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fot. G. Zygier

na lewobrzeżu Prypeci, blisko jej ujścia do Dniepru. Widnieją na mapach guberni mińskiej z 1834 roku (il. 3), z końca XIX wieku (il. 4) oraz na mapie z 1910 roku (il. 5). Według informacji zamieszczonej w białoruskiej Wikipedii najstarsze wzmianki o Ostroladowiczach pochodzą z 1504 roku. Inny białoruski portal – www.radzima.org – podaje z kolei rok 1574, niestety bez żadnego odwołania się do danych źródłowych. Nazwa miejscowości w różnych źródłach pojawia się zresztą w kilku wersjach. Najprawdopodobniej historyczną, najstarszą nazwą są Ostroladowicze, wymienione w dwóch dokumentach z lat 1622 i 1635, znajdujących się w Archiwum Prozorów i Jelskich⁵. Ale już w innym

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD). Archiwum Prozorów i Jelskich, sygn. 1/376/0.

II. 3. Mapa guberni mińskiej z 1834 roku, https://www.jewishgen.org/belarus/lists/1834_minsk_gubernia_map.htm [dostęp: 11.02.2018]

II. 4. Mapa guberni mińskiej z końca XIX wieku, https://pl.wikipedia.org/wiki/Gubernia_mi%C5%84ska [dostęp: 11.02.2018]

II. 5. Fragment mapy z 1910 roku, <https://maps.vlasenko.net/?lon=30.1584&lat=51.7776&addmap1=topo1910&addmap2=smtm1000> [dostęp: 11.02.2018]

II. 6. Kościół w Ostrogladowiczach. Stan po przebudowie w 1805 roku. Fot. 1915–1917, http://hojniki.ucoz.ru/index/kascjol_u_astragl/0-451

II. 7. Pałac Prozorów w Ostrogladowiczach. Rys. I. Wróblewski, ok. 1890 roku, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Astrahlady> [dostęp: 11.02.2018]

II. 8. Gabinet Archeologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Etui, w którym przechowywano monetę z informacją o znalezisku. Fot. G. Zygier

dokumentem z tego Archiwum z roku 1682 pojawia się nazwa Ostrohladowicze. Z kolei, w jeszcze innym dokumencie z Archiwum Głównego Akt Dawnych z 10 maja 1639 roku, dotyczącym pewnej transakcji handlowej, wymienione są „dobra dziedziczne Ostroladowice w woj. Kijowskim”⁶. W Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego autor hasła Aleksander Jelski użył nazwy Ostrohlady/Ostrohladowicze⁷. Jakkolwiek rozważania onomastyczne nie są tematem artykułu, wydaje się, że nazwa Ostrohlady/Ostrohladowicze pojawiła się z początkiem XIX wieku i funkcjonowała równolegle z innymi starszymi nazwami. Przykładowo na mapie z XX wieku (1910 rok) widnieją Ostroglady (il. 5). W przeszłości Ostroladowicze znajdowały się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego, po 1568 roku Królestwa Polskiego, a po drugim rozbiornie w 1793 roku w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. Potwierdzeniem zmian nazwy miejscowości mogą być dane z historii diecezji mińskiej. Utworzona w 1798 roku, liczyła 95 parafii, w większości z obszaru diecezji wileńskiej. Z obszaru diecezji kijowskiej przyłączono wówczas dwie parafie – Jurewicze i właśnie Ostrohladowicze. Zapewne wiązało się to również z pewną korektą granic guberni kijowskiej i mińskiej, stąd Ostroladowicze znalazły się w guberni mińskiej. Historia parafii w Ostroladowiczach sięga początków XVII wieku. Kościół katolicki p.w. Wniebowzięcia N.M.P. wybudowano tu – jak podaje A. Jelski w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego* – w roku 1626 dzięki fundacji ówczesnego właściciela Jana Charlińskiego (Charłęskiego), ale wspomniany wcześniej dokument z Archiwum Prozorów i Helskich wskazuje, że mógł istnieć, być może w formie kaplicy, już w 1622 roku (il. 6). W przeszłości wieś i dobra Ostroladowicze należały do Wiśniowieckich, Szujskich, Abramowiczów, Charlińskich (Charłęskich), Rokickich, a od początku XIX wieku do rodziny Prozorów, będącej również właścicielami położonych niedaleko Chojnik. Opisy majątku, a zwłaszcza pałacu Prozorów w Ostrohladach (il. 7) ze zbiorów pamiętek i kolekcją dzieł sztuki możemy znaleźć w przewodniku Napoleona Rouby z 1909 roku, a także w monografii Romana Aftanazego poświęconej polskim pałacom i dworom oraz ich właścicielom na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej⁸.

Okoliczności i dokładne miejsce znalezienia monety są w zasadzie nieznane. W świetle dokumentów Gabinetu Archeologicznego, tzn. dzięki informacji na zachowanym, oryginalnym etui, w którym przechowywano monetę, miała ona zostać odkryta ok. 1841 roku podczas wykopalisk na położonym w Ostroladowiczach kurhanie (*Moneta Olbajska znaleziona razem z paciorkami przy rozkopaniu kurhanu ok. r. 1841 w Ostroladowiczach w Guberni Mińskiej*) (il. 8). Nie jest jasne, jak była datowana rozkopywana mogiła. Nie wiadomo również, jakie paciorki odkryto wraz z monetą. Ofiarodawca – Edward Rastawiecki (1805–1874), należący do grona najważniejszych darczyńców Gabinetu – jest postacią bardzo zasłużoną dla polskiej kultury (il. 9). To wybitny mecenas, badacz, kolekcjoner dzieł sztuki, a przede wszystkim autor kilku ważnych dzieł dla polskiej kultury i sztuki⁹. Jakkolwiek nie był w żaden sposób związany z Krakowem i Uniwersytetem

⁶ AGAD: z lat 1569–1673; MK 187, s. 28–32, protokół MK 357, k. 18–19.

⁷ A. Jelski, *Ostrohlady* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1886, t. VII, s. 690.

⁸ N. Rouba, *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno 1909, s. 139–140; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986–1993, t. XI, s. 280–283.

⁹ A. Ryszkiewicz, *Zasługi Edwarda Rastawieckiego jako kolekcjonera i mecenasu* [w:] *Mecenas – kolekcjoner – odbiorca. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, listopad 1981*, Warszawa

II. 9. Portret Edwarda Rastawieckiego. Olej, płótno. Malował Jan Ksawery Kaniewski, 1847 rok. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fot. J. Kozina

II. 10. Obol („as”) ze znaleziska w Ostroladowiczach. Awers i rewers. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fot. G. Zygier

Jagiellońskim, w latach 1869–1874 przekazał do zbiorów Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego kilkaset przedmiotów. Na ten dar złożyły się archiwalia, zabytki archeologiczne (tzw. starożytności), przedmioty rzemiosła artystycznego, obrazy, grafiki, rzeźby, niewielki zbiór pieczęci oraz ta jedna moneta z Olbii. Numizmatyka nie cieszyła się specjalnym zainteresowaniem Rastawieckiego jako kolekcjonera, chociaż od niej zaczynał i zgromadził pewien zbiór monet i medali¹⁰. Należy również zauważyć, że wydał w 1845 roku własnym sumptem pracę numizmatyczną Ignacego Zagórskiego *Monety dawnej Polski* (Warszawa 1845). Bogaty zbiór archiwaliów, jako tzw. *Teka Rastawieckiego*, jest obecnie przechowywany w zasobach Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, pozostałe zaś ofiarowane przedmioty, poza zabytkami archeologicznymi, znajdują się w zbiorach obecnego Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Mimo że Rastawiecki nie miał żadnych związków z Uniwersytetem Jagiellońskim, na jego decyzji o przekazaniu części swojej kolekcji archiwaliów i dzieł sztuki do zbiorów Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego zaważyła zapewne jego bliska znajomość z twórcą Gabinetu, prof. Józefem Łepkowskim. Rastawiecki finansował m.in. podróże Łepkowskiego po Galicji w celu inwentaryzacji zabytków archeologicznych i innych zasobów zabytkowych oraz współpracował w innych dziedzinach¹¹. Nie są znane żadne informacje, w jaki sposób Rastawiecki pozyskał monetę olbijską pochodzącą z Ostroladowicz. Jedynym sensownym wyjaśnieniem może być to, że mógł ją otrzymać od kogoś z rodziny Pozorów, ówczesnych właścicieli ostroladowickich dóbr. Nie ma na to jednak żadnych dowodów.

Moneta ofiarowana do zbiorów Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego należy do tzw. drugiej serii olbijskich „asów” według klasyfikacji P.O. Karyškovskiego¹² (il. 10). Wspomniana seria datowana przez tego ukraińskiego numizmatyka na 3. ćwierć V wieku p.n.e. składa się z trzech nominałów różniących się wagą i częściowo ikonografią¹³. Dwa mniejsze nominały, identyczne pod względem ikonograficznym, z Gorgonejonem na awersie i kołem o czterech szprychach oraz legendą APIX na rewersie, różnią się wagą, która wynosi odpowiednio w przypadku większego z nich ok. 25 gramów, a lżejszego ok. 11,5 grama¹⁴. Moneta ze zbiorów Uniwersytetu Jagiellońskiego reprezentuje największy nominał wspomnianej serii (średnia waga 115 gramów)¹⁵. Na awersie przedstawiono Gorgonejon, różniący się szczegółami od tego z mniejszych

1984, s. 147–164; cf. też: *idem*, *Edward Rastawiecki* [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1887, t. XXX/4, z. 127, s. 600–603.

¹⁰ *Ibidem*. Zbiór liczący ponad 4000 monet i medali obecnie znajduje się w Muzeum Narodowym w Poznaniu.

¹¹ *Ibidem*.

¹² P.O. Karyškovskii, *Monety Ol'vii*, Kiev 1988, s. 41 i nast.; V.A. Anohin, *Monety antičnyh gorodov severo-zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev 1989, nr 12–14.

¹³ Bezpieczniejsze wydaje się przy tym datowanie omawianych monet na 2. połowę V wieku p.n.e. V.A. Anohin, *op. cit.*, nr 12–14, s. 104, datuje je na lata 438–410 p.n.e.

¹⁴ Cf. *Sylloge Nummorum Graecorum IX. The British Museum. Part 1: The Black Sea*, London 1993, nr 385–386 (nominał większy), 387–389 (nominał mniejszy), dalej: SNG BM.

¹⁵ SNG BM, nr 379–384: P.O. Karyškovskii, *Monetnoe delo i deneznoe obraščenie Ol'vii (VI v. n.e.–IV v. n.e.)*, Odessa 1968, tab. XIX, 1.

nominałów, na rewersie natomiast wizerunek orła z rozłożonymi skrzydłami, trzymającego w szponach delfina, oraz towarzyszącą mu legendę APIX.

„Asy” serii drugiej były intensywnie produkowane, o czym świadczą stosunkowo liczne ich znaleziska w samej Olbii¹⁶, na terenie chory tej polis, ale również w innych częściach regionu północno-zachodniego wybrzeża Morza Czarnego¹⁷. Zarejestrowano je m.in. w Chersonezie¹⁸, u ujścia limanów Tiligulskiego i Grigorjewskiego¹⁹, w Nikonion²⁰, Owidiopolu²¹, na wyspie Leuke²² i w Histrii²³. Natomiast do niedawna znaleziska olbijskich „asów” – i to wszystkich serii – nie były w ogóle notowane na obszarze bardziej odległym na północ od nadczarnomorskiej strefy objętej osadnictwem greckim²⁴. Najdalej na północ wysuniętym i zarejestrowanym znaleziskiem monet tego typu było odkrycie dokonane w miejscowości Kasperowka, w obwodzie mikołajewskim (Kasperovka, Mykołajiwśka obłast’)²⁵. Taka sytuacja była do pewnego stopnia sprzeczna z obrazem znalezisk innych monet produkowanych w Olbii, rejestrowanych – podobnie jak egzemplarze bite w Pantikapajonie i rzadziej w innych ośrodkach północnego wybrzeża Morza Czarnego – na terenie Ukrainy i Rosji, w tym przede wszystkim w strefie lasostępu, a nawet na obszarze współczesnej Polski²⁶. Co prawda, wspomniane znaleziska ograniczały się do monet bitych w 2. połowie IV i III wieku p.n.e., co do pewnego stopnia tłumaczyło brak znalezisk produkowanych wcześniej „asów” w V czy w 1. połowie IV wieku p.n.e. Nowe odkrycia, dokonywane w ostatnich latach głównie przez „detektorystów”, ale również archeologów, zmieniły jednak znacząco ten obraz. Przede wszystkim wzrosła ogólna liczba znalezisk monet olbijskich i pantikapejskich na obszarze wschodnioeuropejskiego lasostępu²⁷. Co jednak szczególnie interesujące, w grupie wspomnianych znalezisk zare-

¹⁶ *Vide idem, Monety Ol’vii...*, s. 49: *vide* też np. J. Bodzek, *Coins from Greek Cities on the Northern Coast of the Black Sea in the Collection of the National Museum in Cracow I. Olbian “ases”*, „Studies in Ancient Art and Civilization” 1997, nr 8, s. 66 i nast.

¹⁷ *Vide, Monety Ol’vii...*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ A.G. Zaginailo, *K voprosu ob ekonomičeskich sviaziah Zapadnogo i Severo-Zapadnogo Pričernomor’ia v VI–IV vv. n.e. po numizmatičeskim danym*, „Materiały po Arheologii Severnogo Pričernomor’ia” 1976, nr 8, s. 74 i nast., przyp. 38.

²⁰ *Cf.* M. Mielczarek, *Monety miejscowe i obce w greckim Nikonion*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1999, t. XLIII, z. 1–2 (167–168), s. 11.

²¹ P.O. Karyškovskii, *Monety Ol’vii...*, s. 49.

²² *Idem, Ol’viiskie monety, naidennye na ostrove Levke*, „Materiały po Arheologii Severnogo Pričernomor’ia” 1983, t. 9, nr 1, fig. I.1, s. 168.

²³ C. Preda, H. Nubar, *Histria III: descoperirile monetare 1914–1970*, București 1973, nr 795.

²⁴ M. Mielczarek, *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 69 i nast.

²⁵ *Ibidem*, s. 65, 177, Kat. 122. W tym przypadku nie ma jasności, czy chodzi o monetę zaliczaną do drugiej czy trzeciej serii „asów” olbijskich.

²⁶ *Cf.* M. Mielczarek, *Ancient Greek Coins...*, s. 65 i nast.; *idem, Uwagi o znaleziskach monet Olbii i Pantikapajony na obszarze Polski*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1981, t. XXV, z. 1, s. 16 i nast.; M. Bednarek, G. Molenda, *Olbijaska moneta typu ‘Borysthenoi’ znaleziona na stanowisku nr 4 w miejscowości Nowa Cerekwia w gm. Kietrz*, „Opolski Informator Konserwatorski” 2011, s. 121 i nast.

²⁷ *Cf.* A.V. Šestopal, *Skarby Čerkaščyny*, Čerkasy 2007; G.V. Beidin, M.N. Grigor’ianc, *Sviasi plemen skifo-sarmatskogo vremeni levoberezhnoi Ukrainy s Severnym Pričernomor’em po numizmatičeskim dannym*, *Drevnosti* 2010, s. 156 i nast.; S. Skoryi, R. Zimovec, *K problemie tovarno-denežnyh ot-*

jestrowano również pieniądź produkowany w Olbii w VI wieku i do 1. połowy IV wieku p.n.e. Są to głównie znaleziska olbijskich „delfinów” zanotowane zarówno na prawo-, jak i lewobrzeżu Dniepru, na „Motronimskim Grodzisku” obok wsi Mielniki (Mel'niki) w obwodzie czerkaskim²⁸, na uroczysku „Tarasova Krynička” lub „Špili” w okolicy wsi Żabotyń-Michajłowka-Gruszkowka (Żabotyń-Mihailovka-Gruškovka) w obwodzie czerkaskim²⁹, w okolicy wsi Iwanowka (Ivanovka), obwód kirowogradzki³⁰, we wsi Czechowka (Čehovka), w obwodzie czerkaskim³¹ czy na grodzisku w Bielsku, w obwodzie połtawskim³². Co istotne z naszej perspektywy, wśród wspomnianych nowych odkryć znalazły się również znaleziska olbijskich „asów”. Monety takie znaleziono w chutorze Novoselica w obwodzie kijowskim, w basenie rzeki Roś („as” należący do trzeciej serii wg P.O. Karyškovskiego)³³ oraz w okolicy wsi Krotenki w połtawskim obwodzie („as” ostatniej, czwartej serii)³⁴. Są to, co prawda, monety należące do późniejszych serii „asów” produkowanych w IV wieku p.n.e., stanowią jednak bezpośrednie świadectwo napływu dużych, lanych monet olbijskich na obszar lasostepu, zarówno na zachód, jak i na wschód od Dniepru. Co więcej, do wymienionych możemy dodać jeszcze dwa niepublikowane dotąd znaleziska „asów” o dosyć ogólnej lokalizacji. W obydwu przypadkach monety pojawiły się na znanym ukraińskim portalu „Violity”³⁵. Jedna ze wspomnianych monet została znaleziona gdzieś na terenie obwodu rówieńskiego (il. 11a–b)³⁶, druga ok. 20 km na południowy wschód od Połtawy (il. 12a–b)³⁷. W obydwu przypadkach chodzi o monety wyprodukowane w ramach tej samej, drugiej serii „aes grave”, co egzemplarz z Ostrohłowicz, z tym że reprezentują one mniejsze nominały. Moneta z okolic Połtawy należy do średniego nominału, na co wskazuje jej waga (25,26 grama). Niestety, brak informacji o wadze „asa” z obwodu rówieńskiego, co uniemożliwia określenie, który z mniejszych nominałów reprezentuje. Mimo to obydwie znaleziska potwierdzają napływ interesujących „asów” drugiej serii na obszar wschodnioeuropejskiego lasostepu. Szczególnie istotne jest przy tym znalezisko z obwodu rówieńskiego. Po pierwsze, jest to jak dotąd najdalej na północny zachód wysunięte odkrycie olbijskiego „asa”, które

nošení naseleniia Vostočnoevropejskoi lasostepi v skifskuiu epohu. Naukovi zapysky Kirovohrads'koho deržavnoho pedahohičnoho universitetu imeni Volodymyra Vynnychenka, „Serii: Istoryčni nauky” 2014, nr 21, s. 141 i nast.; K. Myzhin, S. Stepanenko, Iu. Sityj, *Pro znahidku pantikapeis'koho obolu na rann'šeredn'ovičnomu Šestovyts'komu horodyšči*, „The Ukrainian Numismatic Annual” 2019, nr 2, s. 15 i nast.; M. Mielczarek, V. Orlyk, *New Finds of Olbian Coins. Tarashcha district, Kyiv Region, Ukraine*, „Schidnoevropejskyi Istoryčnyi Visnyk” 2019, nr 13, s. 33–39.

²⁸ A.V. Šestopal, *op. cit.*, s. 41; S. Skoryi, K. Zimovec, *op. cit.*, nr V. 18–20, s. 148.

²⁹ *Ibidem*, nr VI. 21, s. 148.

³⁰ *Ibidem*, nr VII. 22, s. 148 i nast.

³¹ *Ibidem*, nr X. 25, s. 149.

³² G.V. Beidin, M.N. Grigor'ianc, *op. cit.*, nr 4–6, tab. s. 162; S. Skoryi, K. Zimovec, *op. cit.*, nr XV. 36, 40–41, s. 152 i nast.

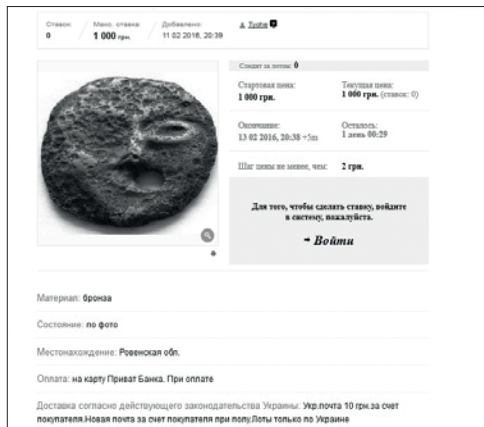
³³ S. Skoryi, K. Zimovec, *op. cit.*, nr I. 2, s. 147.

³⁴ *Ibidem*, nr IX. 24, s. 149.

³⁵ Za informacje o wspomnianych znaleziskach autorzy pragną serdecznie podziękować inż. G. Beidinowi i dr. K. Myzginowi.

³⁶ *Vide* <http://auction.violity.com/16605041-moneta-olvii> [dostęp: 11.02.2016].

³⁷ W tym przypadku niestety nie mamy linku do aukcji, na której moneta została wystawiona. Informację o lokalizacji zawdzięczamy inż. G. Beidinowi.

II. 11a. 1/4 obola („asa”) z obwodu równeńskiego. Awers, <http://auction.violity.com/16605041-moneta-olvii> [dostęp: 11.02.2016]. Fot. Archiwum Georgija Beidina

II. 11b. 1/4 obola („asa”) z obwodu równeńskiego. Awers, <http://auction.violity.com/16605041-moneta-olvii> [dostęp: 11.02.2016]. Fot. Archiwum Georgija Beidina. Oprac. G. Zygier

wraz z innymi, wymienionymi wyżej, pochodzącymi z dorzecza rzek Roś oraz Tiasmyn, świadczy o napływie w ten region olbjijskiego pieniądza z I. połowy IV wieku p.n.e. Po drugie, wspomniane odkrycia są zlokalizowane stosunkowo niedaleko od położonych bardziej na północ Ostrohладowicz (oczywiście wciąż jest to ok. 300 kilometrów), co ma duże znaczenie dla uwiarygodnienia znaleziska przechowywanego w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Znaczna część wspomnianych wyżej znalezisk, w tej liczbie również odkrycie jednego z „asów”³⁸, została dokonana na stanowiskach osadowych datowanych na okres scytyjski lub w ich pobliżu³⁹. Podobny związek można prawdopodobnie wskazać w przypadku publikowanego w niniejszym artykule znaleziska z okolic Połtawy. Według informacji G. Beidina moneta została znaleziona „na Scytach”. Może to świadczyć o tym, że te olbjijskie pieniądze dotarły na teren wspomnianych stanowisk w okresie istnienia osad, czyli pomiędzy VI a III wiekiem p.n.e. Trudno rozstrzygnąć, czy napływ monet na obszar lasostepu był rezultatem bezpośrednich kontaktów tamtejszych ośrodków z nadczarnomorskimi greckimi poleis, czy też skutkiem pośrednictwa scytyjskiej ludności zamieszkującej stepy nadczarnomorskie. Opierając się na wspomnianych danych, S. Skoryi i R. Zimovec opowiedzieli się za odważną hipotezą A.S. Rusiajewej o bezpośredniej obecności greckich, a przede wszystkim olbjijskich, kupców na terenie osad stanowiących polityczno-religijno-ekonomiczne centra strefy lasostepu w okresie od przełomu VI/V do III wieku p.n.e.⁴⁰ Wymienieni autorzy uważają również, że znajdo-

³⁸ Cf. wyżej, przyp. 34.

³⁹ S. Skoryi, R. Zimovec, *op. cit.*, s. 144.

⁴⁰ A.S. Rusiajeva, *Proniknovenie ellinow na territoriju Ukrainskoj lesostepi v arhaičeskoje wremia (k postanowke problemy)*, „Vestnik Drevnei Istorii” 1999, nr 4, s. 84 i nast.; S. Skoryi, R. Zimovec, *op. cit.*, s. 145.

II. 12a. 1/4 obola („asa”) z okolic Połtawy (20 km na południowy wschód od Połtawy). Zdjęcie awersu na wadze. Fot. Archiwum Georgija Beidina

II. 12b. 1/4 obola („asa”) z okolic Połtawy (20 km na południowy wschód od Połtawy). Awers i rewers. Archiwum Georgija Beidina. Oprac. G. Zygier

wane na terenie tych osad monety pełniły funkcje pieniądza przy kontaktach miejscowej ludności z Grekami. Nie można tego wykluczyć w przypadku dużych osad będących ośrodkami polityczno-ekonomicznymi. Mimo to funkcja, jaką w tym okresie pełniły w środowiskach „barbarzyńskich” monety, była zapewne zróżnicowana i zależała od różnych czynników. W przypadku olbijskich „asów” – dużych, atrakcyjnych monet – można również mówić o znaczeniu symbolicznym lub prestiżowym. Dwie spośród wspomnianych monet, tzn. egzemplarz znaleziony we wsi Krotenki w obwodzie połtawskim⁴¹ oraz drugi, pochodzący z obwodu rówieńskiego⁴², mają otwory do zawieszania świadczące o ich demonetyzacji i pełnieniu przez nie funkcji medalionu czy też amuletu. Wydaje się, że również egzemplarz z Ostrohładowicz pełnił raczej funkcję prestiżowego lub religijnego przedmiotu niż środka pieniężnego. Świadczy o tym zarówno miejsce znalezienia, oddalone od strefy dotychczas rejestrowanych odkryć tego typu, jak i być może sepulkralny charakter znaleziska.

Jak jednak wspomniano, okoliczności odkrycia „asa” z Ostrohładowicz nie są bliżej znane, w związku z czym trudno jest określić z pewnością nie tylko charakter znaleziska, ale także jego kontekst kulturowy. Teren ten był w interesującym nas okresie objęty osadnictwem kultury miłogradzkiej, które obejmowało zresztą również znaczący obszar bardziej na południe i wschód, zarówno na prawo-, jak i lewobrzeżu Dniepru. Z najbliższych okolic Ostrohładowicz nie są natomiast dotąd znane kurhany z materiałami datowanymi na czasy przed wczesnym średniowieczem⁴³. Najbliższe Ostrohładowiczom znane cmentarzysko kurhanowe zlokalizowano w okolicy wsi Malejki, w odległości ok. 10 km

⁴¹ *Vide* przyp. 34.

⁴² *Vide* przyp. 36.

⁴³ Za tę informację autorzy pragną podziękować serdecznie p. Annie Timofiejenko.

od nich. Trudno rozstrzygnąć, w wyniku jakich procesów opisywana moneta trafiła w okolice Ostrohladowicz. Decydujące znaczenie przy próbie interpretacji opisywanego znaleziska mają wspomniane odkrycia w strefie lasostepu na prawobrzeżu Dniepru. Po pierwsze, naszym zdaniem te zlokalizowane bardziej na południe znaleziska uwiarygodniają odkrycie z Ostrohladowicz. Po drugie, sugerują kierunek oraz kontekst jej napływu jako rezultat kontaktów pomiędzy ludnością kultury miłogradzkiej, zamieszkującą okolice dzisiejszych Ostrohladowicz i dzisiejszej Kijowszczyzny. Zapewne jakiś udział miała w tym populacja scytyjska penetrująca lub zamieszkująca strefę lasostepu⁴⁴. Tak czy inaczej, znalezisko olbijskiego „asa” z Ostrohladowicz uzupełnia bardzo krótką jak dotąd listę znalezisk monet greckich z obszaru dzisiejszej Białorusi⁴⁵.

Katalog opisanych w tekście niepublikowanych znalezisk lanych olbijskich „asów” w strefie lasostepu

Seria II, ok. 2. połowy V wieku p.n.e.

Il. 10

AE, obol („as” większego nominału)

Awers: Gorgonejon

Rewers: Orzeł w locie trzymający w szponach delfina; A P I X

Waga: 100,99 g; średnica: ok. 66 mm; oś: ↑←

Zob. SNG BM, s. 282; P.O. Karyškovskii, *Monetnoe delo...*, tab. XIX, 1.

Połtawa, okolica (ok. 20 km na wschód), il. 12a–b

AE, ¼ obola („as” mniejszego nominału)

Awers: Gorgonejon

Rewers: Koło solarne o czterech szprychach; A P I X

Waga: 25,26 g; średnica: ?; oś ?

Zob. SNG BM, s. 385–386; P.O. Karyškovskii, *Monetnoe delo...*, tab. XXIX, 1.

Obwód rówieński, il. 11a–b

AE, ¼? obola („as” mniejszego nominału)

Awers: jw.

Rewers: jw.

⁴⁴ S. Skoryi, R. Zimovec, *op. cit., passim*; o pośrednictwie Scytów w napływie monet bitych w ośrodkach nadczarnomorskich na ziemi polskie, a zatem pośrednio i na Ukrainę *vide* też: M. Mielczarek, *Ancient Greek Coins...*, s. 72 i nast.; *idem*, *Antyczne monety greckie na ziemiach Polski, Litwy, Białorusi i zachodniej Ukrainy* [w:] *Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina. Wspólne dzieje pieniądza. Supraśl 20–22 X 1994. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, red. K. Filipow Warszawa 1996, s. 33.

⁴⁵ Na ten temat *vide* M. Mielczarek, *Antyczne monety greckie...*, s. 31 i nast.; V. Sidarovich, *The Finds of Greek and Roman Provincial Coins in Belarus*, „Notae Numismatae – Zapiski Numizmatyczne” 2014, t. IX, s. 71 i nast.

Waga: ?; średnica: ?; oś: ?

Zob. SNG BM, s. 385–386; P.O. Karyškovskii, *Monetnoe delo...*, tab. XXIX, 1.

Bibliografia

- Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986–1993.
- Anohin V.A., *Monety antičnyh gorodov severo-zapadnogo Pričernomor'ja*, Kiev 1989.
- Bednarek M., Molenda G., *Olbijska moneta typu 'Borysthenoi' znaleziona na stanowisku nr 4 w miejscowości Nowa Cerekwia w gm. Kietrz*, „Opolski Informator Konserwatorski” 2011, s. 121–126.
- Beidin G.V., Grigor'janc M.N., *Sviasi plemen skifo-sarmatskogo vremeni levoberežnoi Ukrainy s. Severnym Pričernomor'em po numizmatičeskim dannym*, „Drevnosti” 2010, s. 156–165.
- Bodzek J., *Coins from Greek Cities on the Northern Coast of the Black Sea in the Collection of the National Museum in Cracow I. Olbian "ases"*, „Studies in Ancient Art and Civilization” 1997, nr 8, s. 61–69.
- Jelski A., *Ostrohlady* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1886, t. VII, s. 690.
- Karyškovskii P.O., *Monetnoe delo i deneznoe obraščenie Ol'vii (VI v. n.e. – IV v. n.e.)*, Odessa 1968.
- Karyškovskii P.O., *Monety Ol'vii*, Kiev 1988.
- Karyškovskii P.O., *Ol'viiskie monety, naidennye na ostrovie Levke*, „Materiały po Arheologii Severnogo Pričernomor'ja” 1983, t. 9, s. 158–173.
- Kisza W., *Monety w zbiorach Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* [w:] *100-lecie Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie*, Kraków 1988, s. 61–83.
- Kisza W., *Zarys historii kolekcji numizmatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Opuscula Musealia” 1986, z. 1, s. 49–59.
- Mielczarek M., *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Mielczarek M., *Antyczne monety greckie na ziemiach Polski, Litwy, Białorusi i zachodniej Ukrainy* [w:] *Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina. Wspólne dzieje pieniądza. Supraśl 20–22 X 1994. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, red. K. Filipow, Warszawa 1996, s. 31–37.
- Mielczarek M., *Monety miejscowe i obce w greckim Nikonion*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1999, t. XLIII, z. 1–2 (167–168), s. 7–20.
- Mielczarek M., Orlyk V., *New Finds of Olbian Coins. Tarashcha district, Kyiv Region, Ukraine*, „Schidnoievropejskyi Istoryčnyi Visnyk” 2019, nr 13, s. 33–39, doi 10.24919/2519-058x.13.190763.
- Mielczarek M., *Uwagi o znaleziskach monet Olbii i Pantikapajony na obszarze Polski*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1981, t. XXV, z. 1, s. 16–28.
- Myzhin K., Stepanenko S., Sityj Iu., *Pro znahidku pantikapeis 'koho obolu na rann šeredn'ovičnomu Šestovytis'komu horodyšči*, „The Ukrainian Numismatic Annual” 2019, nr 2, s. 15–26.
- Preda C., Nubar H., *Histria III: descoperirile monetare 1914–1970*, București 1973.
- Rouba N., *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, Wilno 1909.
- Rusjaeva A.S., *Proniknovenie ellinov na territoriju Ukrainskoi lesostepi v arhaičeskie vremia (k postanovke problemy)*, „Vestnik Drevnei Istorii” 1999, nr 4, s. 84–97.
- Ryszkiewicz A., *Edward Rastawiecki* [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1887, t. XXX/4, z. 127, s. 600–603.

- Ryszkiewicz A., *Zaslugi Edwarda Rastawieckiego jako kolekcjonera i mecenas* [w:] *Mecenas – kolekcjoner – odbiorca. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, listopad 1981*, Warszawa 1984, s. 147–164.
- Šestopal A. V., *Skarby Čerkaščyny*, Čerkasy 2007.
- Sidarovich V., *The Finds of Greek and Roman Provincial Coins in Belarus*, „*Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*” 2014, t. IX, s. 71–96, doi: 10.11588/diglit.31073.9.
- Skoryi S., Zimovec R., *K problemie tovarno-deneznyh otnošenii naseleniia Vostočnoevropeiskoi la-sostepi v skifskuiu epohu*, *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho deržavnoho pedahohičnoho uni-versitetu imeni Volodymyra Vynnyčenko*, „*Seriia: Istoryčni nauky*” 2014, Vyp. 21, s. 141–156.
- Sylloge Nummorum Graecorum IX. The British Museum. Part 1: The Black Sea*, London 1993.
- Woźny M., Dziegielewski K., *150 years of the Jagiellonian University Archaeological Cabinet. Past and present*, „*Recherches Archéologiques*” 2018, NS nr 9, s. 185–208.
- Zagainilo A. G., *K voprosu ob ekonomičeskih sviaziah Zapadnogo i Severo-Zapadnogo Pričernomor'ia v VI–IV vv. n.e. po numizmatičeskim danym*, „*Materiały po Archeologii Severnogo Pričernomor'ia*” 1976, nr 8, s. 70–83.